

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

Exposició virtual de fotografies antigues

HUMANITATS | TREBALL DE FINAL DE CARRERA
VICENT SANZ ARNAU

[Dynamic Drive](#)

INTRODUCCIÓ

TFC

FOTOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

CRÈDITS

PRESENTACIÓ

El projecte **Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX**, ideat com a treball de final de carrera d'[Humanitats](#), és un projecte d'exposició virtual de fotografies antigues. Aquest projecte té per objectiu la preservació i la projecció del patrimoni local que comprèn la memòria visual del segle XX i comporta l'estudi de les transformacions en tots els ordres de la Traiguera del segle passat a través de la fotografia.

El treball s'ha desenvolupat a partir de l'àmbit empíric de la imatge fotogràfica. S'ha posat en pràctica una tècnica etnogràfica de recollida de materials, que ha tingut en l'observació, la documentació i l'entrevista les seues eines d'estudi. El resultat d'aquestes tasques és un discurs etnogràfic, constituït per imatges i textos explicatius, que té per objecte la captació de l'experiència humana de la comunitat analitzada al llarg del segle XX i la representació i verbalització de la mirada que la Traiguera d'aquests 100 anys va projectar sobre si mateixa.

Lògicament, el treball que aquí es presenta no abasta el conjunt del corpus documental, cosa del tot impossible en els paràmetres d'una assignatura universitària, sinó que, a partir de les informacions recollides, planteja una estructura possible per al seu desenvolupament i realització íntegres. En aquest sentit, els resultats de la recerca portada a terme serveixen per exemplificar com podria ser una exposició virtual que suposés l'efectiva preservació i difusió del patrimoni amb què treballa. Aquesta museització virtual pot servir per al desenvolupament d'altres projectes culturals al voltant del mateix tema.

LA TRADICIÓ DELS CANTERERS

*A Catí tots són pelaires,
a Traiguera, canterers,
a la Serratella, lladres,
i al Bocàsser, malfainers.*

A Vilar de Canes

La dita popular original de Vilar de Canes i recollida per **Manuel Sanchis Guarner** en la seua obra *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* expressa l'ofici típic tradicional de Traiguera: els **canterers**. La seua tradició, que apareix documentada ja al 1392, perdura al llarg dels segles potser com a ocupació i font de riquesa característiques de Traiguera.

La geologia del terme municipal, ric en argila a cel ras, va permetre al llarg del temps el desenvolupament d'una indústria artesanal que donava faena a moltes famílies sense altres recursos més profitosos, cosa que els permetia guanyar-se la vida sense haver de treballar per altri. Els canterers constituïen un grup social característic dins la societat local, amb unes pautes de cohesió marcades per l'aprofitament comunal de recursos com ara l'argila, l'aigua i la llenya, i d'instal·lacions imprescindibles com els forns. A l'ajuda mútua, que era operativa sobretot a l'hora de coure l'obra, s'hi sumava una organització d'arrel menestral que tenia en Sant Jaume el catalitzador festiu.

Mitjançant les seues formes de treball, la manera de viure i de relacionar-se, amb la seua festa i la seua capella de Sant Jaume, situada en un punt neuràlgic de la trama urbana de la vila, i amb la seua dansa, els canterers determinen bona part del ritme vital de la Traiguera del segle XX.

Avui aqueix ritme vital no és més que memòria. De la mateixa manera que els canterers van ser durant segles uns dels protagonistes destacats de la vida de Traiguera, les transformacions econòmiques, socials i culturals de la segona meitat del segle XX, afegides a inèrcies endèmiques del mateix ofici, en van determinar la quasi desaparició, i també van provocar la decadència definitiva d'una manera de viure i d'unes formes culturals que el poble ha preservat únicament com a element identitari.

Però deixant de banda que algunes formes de terrissa hagen passat a representar allò que pot considerar-se traiguerí, més ètnicament traiguerí, la tradició dels canterers atresora encara un patrimoni material i cultural distintiu que es mereix ser preservat i recuperat per al coneixement i el gaudi de les generacions futures. Perquè com diu el cantant Raimon «qui perd els orígens perd la identitat».

EXPOSICIÓ

Dynamic Drive

VIDA SOCIAL

La incidència del fet canterer en la vida social de la comunitat abans de les transformacions dels anys 60 era del tot determinant.

Per una banda, l'organització del treball en una estructura gremial d'ajuda mútua donava a l'individualisme del canterer una dimensió comunitària que permetia a famílies senceres dedicar-se a una activitat econòmica de clara adscripció menestral. No cal dir que aquesta activitat permetia l'existència d'un grup social més o menys delimitat. Aquest grup social posseïa uns recursos econòmics limitats però suficients per no haver de dependre més que del seu propi treball. Sobretot durant el primer terç de segle, la seua capacitat adquisitiva estava en general bastant per damunt del comú del poble. Més tard, va anar minvant fins a fer inviable el seu mitjà de vida. Aquesta condició els proporcionava una autonomia respecte d'altres sectors o famílies amb més recursos que pot considerar-se un tret distintiu de la societat traiguerina del segle XX i que lògicament va tenir i té encara avui la seua incidència en la manera de pensar i actuar del conjunt de la societat local. Igualitarisme, cooperació i liberalitat podrien ser-ne els valors.

L'estructura familiar, tanmateix, no presenta variacions significatives respecte de les altres ocupacions. El mateix pot dir-se de la divisió del treball entre homes i dones. En tot el procés productiu, les dones participaven com a suport a l'esforç físic i l'especialització dels homes. La participació dels xiquets es concentra en els moments de més necessitat, com són els de carregar l'obra.

La **carrejada** i la cocció al forn són, després de tot, veritables actes socials a escala. La mobilització dels recursos humans genera un enfortiment dels vincles entre els integrants del grup social, que es materialitzen en el comensalisme desenvolupat durant aquests dies. L'expectació creada per l'activitat al forn té el seu reflex en l'assistència massiva de xiquets a l'acte. Mirar els treballs del forn, passar pel sostre del forn entre el fum negre que aboquen els fumerals o esperar que els canterers tiren al cendrer les peces trencades per recollir-ne els **maus**, durant molt de temps l'única joguina coneguda per molts xiquets de Traiguera, eren les seues pautes de conducta en aquestes ocasions.

El moment culminant de la vida social dels canterers era la festa de Sant Jaume, erigit en patró de l'ofici. La vespra del dia de Sant Jaume, acudia a Traiguera des de la Jana el Xular, grup musical tradicional compost de dolçaina i tabalet. En accedir a la vila, començaven a tocar la peça coneguda com la correguda i els xiquets, que ja els esperaven, anaven corrent a la capella de Sant Jaume, on els esperaven els majorals de la festa d'aquell any. Després, el Xular començava a fer cercavila pel poble.

L'endemà, després d'una diana matinal amb el Xular, tenia lloc la processó de la festa, en què els canterers traslladaven la imatge de Sant Cristòfol des de la capella de Sant Jaume a l'església i la retornaven al seu lloc d'origen després de la missa major. A la tarda es tornava a traure el sant en processó. En acabar, tenia lloc el ball a la plaça del Raval, al compàs del Xular.

Aquest ball es componia de la dansa i la jota. En concret, la dansa corresponia a la roda, en què els dansaires feien volts per la plaça. Després, posats en rengle, ballaven la jota. Les dones vestien faldilles blanques i mantó de Manila; els homes portaven calçons, faixa, armilla i castanyetes. La importància d'aquest ball i de la seua rellevància pública queda palesa pel fet que només es ballava en tres ocasions al cap de l'any: en la romeria del Dissabte Carnal (primer dissabte després de Pasqua de Resurrecció) a la Font de la Salut; per Sant Jaume a la Raval; i per la festa major, el dia 15 d'agost, dia de l'Ascensió, pel carrer Major i la Raval. Tot i que tothom podia afegir-se al ball, el fet d'iniciar-lo era privatiu dels canterers per Sant Jaume i dels integrants de l'ajuntament per l'Ascensió.

L'endemà de Sant Jaume, dia de Santa Anna, tenia lloc la correguda. Un home a cavall portant una barra plena de conills penjats es passejava pel poble acompanyat del Xular per anunciar-la. Més tard, generalment als Freginals, es portava a terme la cursa a peu, que tenia els conills com a trofeus. També hi havia curses amb burros i cavalls. En acabar, la comitiva es desplaçava al camí de la Jana, on tenia lloc una nova cursa per a xiquets i xiquetes de 10 a 15 anys, que tenia la seua arribada a la Raval. Els conills guanyats en aquestes curses es guisaven per al dia següent.

A la tarda, hi tornava a haver ball al mateix lloc. En aquest ball les balladores canviaven la seua indumentària del dia anterior per faldilles roges i un mocador anomenat del ramell, també roig amb flors blanques. En aquesta ocasió, a més dels balls tradicionals, també n'hi havia d'altres, cosa que propiciava la participació del públic en general.

El tercer dia, anomenat de Santa Anneta, es mataven dos corders que es repartien entre els canterers. Amb aquesta carn i la dels conills de les curses, cadascú feia una menjada familiar. A la tarda, es tornava a ajuntar tothom i, amb instruments musicals, s'anava cantant i ballant per tota la vila.

Un altre espai de relació social entre els canterers i el conjunt del poble tenia lloc a la bassa. A banda de les relacions socials quotidianes que propiciava la seua activitat, en any de pluja, quan restava plena a l'estiu, la bassa era lloc de diversió per als xiquets i joves, que hi anaven a nedar. Durant la festa major hi tenien lloc

els concursos de cucanya. Quan va desenvolupar-se el costum de sortir la joventut a passejar més enllà del carrer Major, sobretot als anys 50, la bassa va integrar-se en el seu itinerari.

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

TFC

FOTOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

CRÈDITS

INTRODUCCIÓ

Imatge de Traiguera presenta cinc grans blocs temàtics que es visualitzen en les cinc pestanyes superiors. Aquesta ordenació respon a una combinació de criteris temàtics, etnogràfics i històrics sorgits de la compil·lació i la selecció d'imatges, i a la necessitat d'agrupar uns materials ingents sense cap tipus d'indexació més enllà d'una afinitat temàtica difusa.

A grans trets, el bloc [A la faena](#) se centra en les formes de treball. L'apartat [Canterers](#), que aquí serveix d'exemple de les diferents possibilitats de desenvolupament del conjunt del projecte, tracta aquest ofici, de la seua incidència en l'organització de la vida comunitària i del seu valor identitari. [De festa](#) és la pestanya que recull les diferents manifestacions festives, les quals, lògicament, ocupen un lloc destacat en el conjunt del patrimoni fotogràfic. Amb la pestanya [Pas a pas](#) s'han volgut dedicar un espai a aquelles imatges que fan referència a l'evolució de la comunitat al llarg del segle. Finalment, a [Viure la vida](#) es fa un recorregut per la vida quotidiana, les relacions públiques i els costums.

Tal com queda exemplificat a l'apartat desenvolupat, cada bloc de la web ha de presentar subapartats que articulen el discurs corresponent i presenten les imatges amb un criteri rigorós de selecció, representativitat i contingut visual.

En general, aquesta estructuració es concreta en una pàgina introductòria de contingut textual i de caràcter explicatiu sobre el tema que recull. Aquestes pàgines contenen una animació d'exemple sobre el contingut visual a què pot accedir-se si es passa a la d'exposició d'imatges, una altra pàgina que depèn d'aquella i que presenta imatges retallades de les fotografies que es mostren si s'hi clica. Cada imatge apareix en una nova finestra amb un breu peu de foto explicatiu.

En alguns altres casos, més específicament dedicats a les peces de terrissa, s'ha portat a terme un treball amb imatges incorporant opcions d'interactivitat pròpies del llenguatge HTML.

En conjunt, doncs, la web constitueix una projecció del que podria ser una exposició virtual que abastés el conjunt del patrimoni fotogràfic objecte d'estudi.

Pel que fa al disseny, s'ha buscat, d'una banda, la creació d'una imatge corporativa senzilla però potent des del punt de vista visual, que alhora permetés atorgar a les imatges, molt majoritàriament en blanc i negre, el protagonisme que han de tenir.

INTRODUCCIÓ

FOTOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

CRÈDITS

EL TREBALL DE FINAL DE CARRERA

Aquest treball de final de carrera no és un projecte pensat exclusivament per a l'ocasió, sinó el resultat d'una combinació de factors que arranquen amb anterioritat a la seua sola formulació i es projecten més enllà de l'estricta durada de l'assignatura.

El 2000, el seu autor comença a col·laborar de manera més o menys regular a la revista **Traiguera**, publicació local que des de 1975 porta a terme una tasca cultural ininterrompuda. Per iniciativa personal, aquesta col·laboració es transforma en un projecte de web per al Centre Cultural Traiguera, entitat editora. Aquest projecte, que encara no ha vist la llum, es basa principalment en la digitalització de continguts significatius de la publicació per a la configuració d'una web de contingut cultural de referència. Un d'aquests continguts està constituït per les fotografies antigues, a les quals **Traiguera** ha donat publicitat des dels seus inicis.

Des de 1993 i de la mà de Vicent Matamoros, el Centre Cultural Traiguera organitza una exposició anual de fotografies antigues que, amb el temps, ha donat lloc a un arxiu fotogràfic privat d'un valor cultural i històric remarcable. La publicació d'aquest arxiu en forma de llibre és un projecte del qual també s'alimenta el present TFC, sobretot en allò que fa referència a la informació que hauria d'acompanyar les fotografies, cosa que remet directament als criteris de catalogació i selecció de les imatges.

Durant el desenvolupament de la llicenciatura d'Humanitats, l'autor té l'oportunitat d'entrar en contacte amb l'antropologia i l'etnografia, específicament amb els vessants d'aquestes disciplines interessades pel fet visual com a matèria i mitjà d'estudi. Aquest interès enllaça amb una afició de l'autor: la fotografia. L'interès per la fotografia i pel seu potencial antropològic es concreta, a l'assignatura d'Etnografia, en un primer treball sobre la societat i la cultura locals de Traiguera al llarg del segle XX a partir de la fotografia i fent servir com a font la revista **Traiguera**. D'aqueix estudi estrictament etnogràfic arranxa la idea de l'exposició virtual que constitueix la matèria d'aquest TFC.

Un cop determinada la temàtica, les característiques del present treball adquireixen gruix teòric a l'assignatura La recerca en les Humanitats, primera part del TFC. En conjunt, l'objectiu i la tasca principals d'aquesta assignatura, més enllà del que s'hi demana acadèmicament, consisteix en la documentació al voltant del fenomen de la fotografia durant el segle XX, i de les seues implicacions culturals. Específicament, s'ha buscat de conèixer els elements de codificació cultural que la fotografia ha tingut al llarg del temps per tal de dotar l'estudi de la capacitat interpretativa correcta capaç de fer una *lectura* antropològica dels materials amb què es treballa.

Ja dins de l'assignatura del TFC pròpiament dita, s'ha portat a terme el recull i catalogació de les imatges. Aquest procés s'ha basat en la selecció d'imatges de l'edició íntegra de **Traiguera**. Un cop digitalitzades, se n'ha fet una fitxa de dades. Aquest procés ha donat lloc a una base de dades de més de 1000 entrades. Per tal d'indexar les imatges, s'han anat creant dos índexs, un d'etnogràfic i un de temàtic, que serveixen per situar una imatge respecte del conjunt i per treballar amb grups d'imatges.

En la fase final del TFC, va determinar-se un nucli temàtic a partir del qual organitzar un mòdul d'exemple per al conjunt de l'exposició virtual. La tria del tema dels canterers no és aleatòria. Les transformacions que ha patit l'ofici al llarg del segle XX i la càrrega cultural i identitària que conté són un molt bon exemple de l'argument principal del treball, segons el qual la fotografia mostra com les transformacions més importants de la societat local en tots els ordres van tenir lloc als anys 60, i com aquests canvis suposen un tall entre les formes de vida tradicional i la societat contemporània.

Per acabar, la implementació dels materials recollits en aquesta web constitueix, tal com s'ha dit al començament, una fase d'un projecte més ampli que depassa els límits de l'assignatura i s'inscriu en un procés cultural que, comptant amb la sort, pot contribuir a incorporar la societat local als paràmetres de la societat de la informació i el coneixement.

INTRODUCCIÓ

TFC

BIBLIOGRAFIA

CRÈDITS

NOTES PER A LA HISTÒRIA DE LA FOTOGRAFIA A TRAIQUERA

La recerca etnogràfica al voltant de les fotos antigues condueix necessàriament a una història local de la fotografia. No cal emfatitzar que, tractant-se la comunitat objecte d'estudi d'un grup humà molt delimitat, la transcendència d'aquesta història no va més enllà dels límits del terme municipal. De totes maneres, vist que la fotografia, com a art i com a mitjà, fins al moment no ha estat presa en consideració en qualitat de matèria historiable de primer ordre cultural, el fet de confegir-ne unes notes orientatives no deixa de tindre el seu atractiu històric.

Les dades documentals d'aquesta història tenen dues fonts: la memòria oral i les mateixes imatges. No hi ha dades documentals que en parlen.

Les fotografies de començaments de segle XX i encara les anteriors, se situen, a grans trets, dins del que s'ha anomenat [retratisme](#) i solen ser fotografies d'estudi fetes fer a Vinaròs, Benicarló o Tortosa per traiguerins del poble, o bé retrats de traiguerins que han marxat a viure fora, temporalment o definitiva, majoritàriament a Barcelona, i també a Amèrica.

L'arribada a Traiguera de les màquines de fotografiar durant el tercer decenni de segle ve de la mà de la millora dels mitjans de transport i significadament de l'automòbil. Famílies d'origen traiguerí o catalanes, que viuen a Barcelona i visiten el poble, hi porten les primeres màquines particulars que tenen en la família el principal motiu temàtic. Aquesta pràctica, que cal reconèixer que inicialment és molt minoritària, es manté bastant de temps, pràcticament fins als anys 70, és a dir, fins a l'arribada de la societat de consum.

El que predomina en aquesta època són els fotògrafs ambulants que acudeixen a les romeries a la Font de la Salut o a la fira de la Jana. Els retrats de [colla](#), [familiars](#) o [individuals](#) sobre un fons dibuixat més o menys ben col·locat, o bé situats en un [decorat](#) especial per a l'ocasió, són la imatge característica d'aquest tipus de fotografia, que decau ja a la segona meitat dels anys 50 per la pressió de les màquines privades i perquè la fotografia abandona lentament els paràmetres del retratisme i comença a produir-se en el medi humà de la vida quotidiana.

Aquest abandó compta amb la participació dels fotògrafs professionals, com ara [José Miralles](#), de Canet lo Roig. Les millores tècniques en les màquines permeten que aficions per la fotografia com la de José Miralles desemboquen en professionalització. A cavall entre el retratisme, el reportatge gràfic de les ocasions assenyalades i la simple venda de fotos en dies de festa, els fotògrafs professionals, en actiu entre els anys 50 i 80, suposen un pas decisiu entre la fotografia d'arrel pictorialista de començaments de segle i una fotografia més inserida en la realitat social.

Amb l'arribada de les innovacions tècniques dels aparells fotogràfics, com ara la Kodak Instamatic, i la seua popularització de la mà de la societat de consum, ja als primers anys 70, la fotografia experimenta, també a Traiguera, un canvi qualitatiu que enllaça directament amb l'actualitat, en què la proliferació de mitjans audiovisuals pràcticament ha generat una democratització en l'accés a aquests tipus de pràctica cultural. De totes maneres, convé retenir que aquest accés als mitjans de reproducció audiovisual en què cal situar la fotografia no ha implicat un canvi tan profund en els criteris que determinen els motius fotogràfics. Es tracta d'un aspecte obert a l'estudi.

L'aparició el 1975 de la revista [Traiguera](#), obre les portes a l'aparició d'un determinat fotoperiodisme amateur, que inicien i practiquen fotògrafs de la revista com ara [Vicent Matamoros](#) i [Manuel Villalta](#), siga en el vessant més [documental](#), siga en l'[esportiu](#) o fins i tot en el de [denúncia](#). No cal dir que l'aparició constant en aquesta publicació de fotografies antigues, més enllà de constituir un dels motius d'interès dels lectors, suposa una pràctica de recuperació de la memòria força remarcable.

Aquesta pràctica troba la seua cristal·lització en la primera exposició de fotografies antigues, que va tenir lloc el 1993 en el marc de les festes patronals i que s'ha mantingut ininterrompudament fins a l'actualitat. Amb l'organització del Centre Cultural Traiguerí, que n'ha editat tres monogràfics, Vicent Matamoros ha realitzat des d'aleshores una [exposició](#) per la qual han passat unes mil imatges, que han acabat constituint

un arxiu privat que dóna compte de la història de Traiguera en imatges i que hauria de preservar-se i potenciar-se per a l'aprofitament cultural de la societat local i la recerca científica.

A la faena | Canterers | De festa | Pas a pas | Viure la vida
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

INTRODUCCIÓ

TFC

FOTOGRAFIA

CRÈDITS

BIBLIOGRAFIA GENERAL

Etnografia

- ARDÈVOL, Elisenda: "Por una antropología de la mirada: etnografía, representación y construcción de datos audiovisuales". *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares del CISC*. Madrid: CISC, 1998
- BUXÓ, M. Jesús: *De la investigación audiovisual. Fotografía, cine, vídeo, televisión*. Barcelona: Proyecto A, 1999
- DÍAZ, Lorenzo: *Un siglo en la vida de España: ocio y vida cotidiana en el siglo XX*. Barcelona: Lunweg, 2001
- COLLIER, Jhon; COLLIER, Talcum: *Visual anthropology*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1986
- PUJADAS, Joan J.: *Etnografia*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 1999
- YOUNG, Michael: *Malinowski's Kiriwina. Fieldwork Photography 1915-1918*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998

Fotografia

- BIBLIOTECA DE COMUNICACIÓ I HEMEROTECA GENERAL: *Fotografia*. Servei de Biblioteques de la UAB <<http://www.bib.uab.es/comunica/fotogr.htm>>
- BORDIEU, Pierre: *Un arte medio. Ensayo sobre los usos sociales de la fotografía*. Barcelona: Gustavo Gili, 2003
- DÍAZ BARRADO, Mario ed.: *Imagen e Historia*. Ayer 24. Madrid: Marcial Pons, 1996
- DURAND, Régis: *Le Temps de l'image: essai sur les conditions d'une histoire des formes photographiques*. Paris: La Différence, 1995
- FREUN, Gisèle: *La fotografía como documento social*. Barcelona: Gustavo Gili, 1976
- GASKELL, Ivan: "Historia de las imágenes". *Formas de hacer Historia*. Peter Burke ed. Madrid: Alianza, 1996
- LÓPEZ MONDÉJAR, Publio: *Historia de la fotografía en España*. Barcelona: Lunweg, 2003
- LÓPEZ MONDÉJAR, Publio: *Las fuentes de la memoria. Fotografía y sociedad en la España de Franco*. Barcelona: Lunweg, 1996
- SOLER, Chimo: *La fotografía como fuente histórica. Ensayos para debate y esquema de exposición*. 1998. <<http://clio.rediris.es/fotos/presenta.htm>>

Materials visuals i referencials

- BALADA, Isabel i altres: *Sant Rafel, la vida d'un poble*. Sant Rafel del Riu: Ajuntament de Sant Rafel, 2002
- CENTRE CULTURAL TRAIQUERÍ: *Traiguera*. Traiguera: Centre Cultural Traiguera, 1975-2003
- FERRERES, Joan; LLATJE, Daniel: *Traiguera història documentada*. Traiguera: Parròquia de l'Assumpció i Centre d'Estudis del Maestrat, 1986
- FRANCO, Antonio: *El llibre d'or de Catalunya. Un segle en imatges*. Barcelona: Ediciones Primera Plana, 1996
- GRAELLS, Miquel: *L'Estartit segle XX* <<http://www.cavekanem.com/galleries/index.php>>
- MORALES, Merxe; GARCÍA, Loles: *Castellón siglo XX. Historia gráfica de la provincia*. Castelló de la Plana: Mediterráneo, 1998
- OBIOLS, Salvador: *Catalunya en blanc i negre*. Barcelona: Espasa, 2000
- PUJOL I BELTRAN, Antoni: *Amposta, imatges per a la història, 1870-1969*. Amposta: Ajuntament d'Amposta, 1996
- SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel: *España en blanco y negro*. Madrid: Espasa Calpe, 1991
- VILLALTA, Manuel: *El futbol a Traiguera 1941 - 2000*. Traiguera: Manuel Villata i Sabater, 2000

Projectes museogràfics virtuals

- CARRERAS, Cèsar: Els museus virtuals i el grup Òliba: pressupòsits teòrics, estat de la qüestió, disseny, implementació i divulgació. IN3. UOC, 2003 <<http://www.uoc.edu/in3/dt/20114/index.html>>
- CARRERAS, Cèsar; MUNILLA, Glòria: *Tecnologías de la información y la Comunicación aplicadas a los proyectos museográficos. Grupo ÒLIBA. Balance de investigación 1999-2002*. Òliba grup de recerca. UOC, 2002 <http://www.uoc.edu/in3/oliba/oliba/publicacions/2002_culturtec.pdf>
- IES REGUISSOL: *La història viscuda. Una mirada al segle XX des dels ulls dels palauencs*. 2003 <<http://www.xtec.es/iesreguissol/historia/index.swf>>
- MUNILLA, Glòria: *Tecnologías de la Información y la Comunicación, Museos y Patrimonio*. Grupo ÒLIBA. IN3. UOC, 2002 <http://www.uoc.edu/in3/oliba/oliba/publicacions/2003_rdm.pdf>
- ASTON, Julian: *Brithis Pathe* <<http://www.britishpathe.com/index.cfm>>
- MUSÉE NICÉPHORE NIÉPCE <<http://www.museeniepce.com/index02.html>>
- SUOMEN VALOKUVATAITEEN MUSEO <<http://www.fmp.fi/>>
- GRUP ÒLIBA: *Memòries de la nostra infantesa: Els nens de la guerra* <<http://oliba.uoc.edu/nens/>>

A la faena | Canterers | De festa | Pas a pas | Viure la vida
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

INTRODUCCIÓ
TFC
FOTOGRAFIA
BIBLIOGRAFIA

CRÈDITS

- Autor: Vicent Sanz Arnau
- Tutorització: César Carreras Monfort
- Consultoria: Teresa Ferriz Roure
- Avaluació externa: Elisenda Ardèvol Piera
- Col·laboracions: Concha Vericat Cervera, Constantino Sanz Masià, Emili Fonollosa, Elisa Arnau Belliure, Manuel Villalta Sabater, Núria Montés Montés, Pere Masià Compte, Pere Mayans Balcells, Salomé Beltran Carbó, Vicent Matamoros Sanz

AGRAÏMENTS

- Centre Cultural Traiguera
- [Centre de Recursos Pedagògics del Maresme I](#). Mataró
- Jordi Sabater Morros
- [Vinaròs News](#)

Avís legal

© 2004 Vicent Sanz Arnau

Reservats tots els drets. Està prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la impressió, la reprografia, el microfilm, el tractament informàtic o qualsevol altre sistema, així com la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, sense l'autorització escrita de l'autor.

GLOSSARI

Es fa constar entre parèntesi la procedència de la definició, si és d'altri. (RP) : Rosas i Pitarch. (DCVB) : Diccionari Català Valencià Balear. Si és el cas, al final de l'entrada s'indica en cursiva la variant estàndard de la paraula en qüestió.

- **Abre**: Peu dret que serveix d'eix del torn (RP). *Arbre*
- **Amerar**: Posar l'argila picada a remulla amb aigua, dins la basseta, fins que esdevinga fang (RP).
- **Ansa**: Part sortint dels cànters i d'altres atuells, en forma d'anella, que serveix per agafar-los (RP).
- **Asgadells**: Ormeig compost de quatre o sis cistells de vímens, que es posen meitat a cada banda d'una bèstia i serveixen per tragar cànters ([DCVB](#)). *Argadells*
- **Assentador**: Seient de la roda de canterer
- **Basseta**: Receptacle en forma de paral·lelepípede d'aproximadament 1,5 x 0,6 x 0,6 m. fet de rajoles o pedra lluida sobre el terra, on es barreja amb aigua la terra porgada, per reblanir-la i formar la pasta que ha de treballar-se (RP).
- **Boca**: Obertura superior dels cànters i d'altres atuells de terrissa, per on es posa i es trau el líquid.
- **Burjó**: Perxa llarga per atiar el foc de dins del forn ([DCVB](#))
- **Caduf**: Cadascun dels recipients de terra amples de boca i amb un foradet en el sòl, que van lligats a la corda o cadena de la sènia i serveixen per a traure aigua i abocar-la per a regar ([DCVB](#)). *Catúfol*.
- **Cànter**: Atuell portàtil per a posar-hi aigua o altres líquids (RP). Recipient de terrissa, formant un cos més ample de dalt que de baix, que per la part superior central acaba amb un coll i té una ansa a cada costat ([DCVB](#)). La seua capacitat no arriba als dotze litres. *Càntir*
- **Canterella**: Cànter menut.
- **Canterer**: Denominació genèrica referent a l'ofici de fer cànters i d'altres recipients de terrissa (RP). Terrisser ([DCVB](#)).
- **Canya**: Fragment de canya d'uns 10 cm. tallada longitudinalment, que empren els canterers per alçar la pasta amb la mà dreta, tot falcant-la amb l'esquerra. També es fa servir per afinar la pasta, un cop afaïçonada, per la part llarga (RP).
- **Capçana**: Tortell de roba embolicada que es posen damunt el cap les dones per portar-hi el cànter o altres atuells a fi de no fer-se mal i evitar que els dits objectes caiguin ([DCVB](#)).
- **Carrejada**: Acte de tragar l'obra entre l'obra i el forn.
- **Cendrer**: 1. Zona exterior del forn on es diposita, després de la fornada, la cendra resultant i els testos de l'obra feta malbé. 2. Zona interior del forn, on es diposita la cendra juntament amb els trossos de calç i on es couen els cadufos preferentment (RP).
- **Coll**: Part estreta que uneix la boca i la panxa dels cànters (RP).
- **Cossi**: Gran recipient de forma troncocònica invertida i amb un forat a la part inferior, que servia generalment per col·locar-hi la roba i fer bugada ([DCVB](#))
- **Cossiet**: Test troncocònic destinat a tenir plantades flors ([DCVB](#))
- **Cossiol**: Cossiet de dimensions molt reduïdes, on els canterers mullen els dits mentre alcen la pasta (RP).
- **Curiet**: Tros de corretja per allisar la pasta, abans d'envernissar-la (RP). *Cuiret*.
- **Ditades**: Dibuix característic i específic dels cànters i canterelles (RP).
- **Envernissadora**: Cossi d'envernissar.
- **Fil**: Cos de forma capil·lar, molt prim i flexible, tradicionalment fil de cosir doble,, emprat per a separar la peça ja acabada del tallador (RP).
- **Fornada**: Conjunt d'obra que s'ha de coure d'una vegada al forn (RP).
- **Fumeralet**: Cadascun dels fumerals laterals del forn de dalt. Fumerals dels racons (RP).
- **Engerra**: Gerra.
- **Gal**: Broc del marraixó.

- **Griba:** 1. Sostre que separa el forn de baix del forn de dalt, ple de forats quadrats per tal que hi passe el foc de baix a dalt (RP). 2. *Garbell* ([DCVB](#)).
- **Llenyer:** Indret on es guarda la llenya de la fornada, generalment dins la mateixa edificació del forn, i cobert (RP).
- **Marraixa:** Recipient de terrissa de forma aproximadament cilíndrica amb dos brocs i una ansa a la part superior, que serveix per tenir aigua fresca ([DCVB](#)).
- **Marraixó:** Canterella amb un broc per veure al galet.
- **Mau:** Ansa cuïta, despresa dels cànters i marraixons (RP).
- **Motle:** Peça de terrissa de forma circular sobre la qual es disposa el cànter sense coure per tal d'estalviar-li possibles adherències en deixar-lo al terra i de preservar-lo, en trafegar-lo, de deformacions que hi causaria el contacte directe de les mans (RP).
- **Obra:** Conjunt d'atuell elaborats amb terrissa. Segons la grandària, hi ha obra gran: cànters, ribells, engerres, cossis, etc. i obra menuda: bevedors, cadufos, cassoles, etc. (RP).
- **Panxa:** La part més grossa i convexa dels cànters, canterelles, engerres, etc. (RP).
- **Pastó:** Massa d'argila amanida en forma de paral·lelepípede, de diferent grandària segons la peça que se'n vol fer (RP).
- **Pedrisset:** Banc de maçoneria situat al final del forn de baix, on es disposen els cànters a coure (RP).
- **Picar:** Destrossar els terrossos d'argila mitjançant la maça (RP).
- **Planades:** Fer planades: Treballar l'argila amb els peus, abaixar-la tot trepitjant-la (RP).
- **Rajolar:** Obradors o fàbrica de rajoles ([DCVB](#)).
- **Rateta:** Dibuix característic i exclusiu dels marraixons (RP).
- **Ribell:** Recipient de terrissa, a manera de plat gran, de forma troncocònica invertida, més ample que alt, i que generalment servia per escurar els plats, rentar-se els peus, posar coses en remull, etc. ([DCVB](#)). *Llibrell*
- **Tallador:** Roda menuda del torn, sobre la qual el canterer afaïçona les seues diverses manufactures (RP).
- **Taunell:** Taula de fusta sobre la qual es disposen els pastons que s'han de treballar, la canya, etc. i que serveix per faltar l'eix del torn (RP). *Taulell*.
- **Terrer:** Lloc d'on es treu terra per a la indústria terrissera ([DCVB](#)).
- **Tinell:** Prestatge de la paret de l'obrador on s'emmagatzema l'obra abans de vendre-la (RP).
- **Trompitxol:** Part inferior de l'eix del torn, que s'articula en terra. La punta és de fusta de boix. L'articulació en terra es feia mitjançant un cul de got de vidre i, com a lubricant, s'hi emprava oli (RP).

BIBLIOGRAFIA

- CORREDOR-MATHEOS, J.; GUMÍ, Jordi: *Ceràmica popular catalana*. Edicions 62: Barcelona, 1978
- ESTELLER, Juana: "Más, sobre nuestra alfarería". *Traiguera* 32, 1979. Sobre el procés de fabricació
- ESTELLER, Juana: "Más, sobre nuestra alfarería II". *Traiguera* 33, 1979. Sobre el procés de cocció
- ESTELLER, Juana: "Más, sobre nuestra alfarería III" *Traiguera* 34, 1979. Sobre la venda i la festa
- FERRERES, Joan: "Gerres baixmedievals de la Font de la Salut". *Traiguera* 200, 1994
- FERRERES, Joan: "L'esplendor de la indústria terrissera i els canterers de Traiguera (segles XVII i XVIII). Butlletí 55-56 del [Centre d'Estudis del Maestrat](#). Benicarló, 1996
- FERRERES, Joan; LLATGE, Daniel: "La tradicional terrissa de Traiguera". *Traiguera, història documentada*. [Centre d'Estudis del Maestrat](#) i Parròquia de l'Assumpció: Traiguera-Benicarló, 1986
- MUÑOZ, Joan Hilari: "Objectes de Traiguera presents a les cases de Tortosa durant l'època moderna (s. XVI - XVII)". *Traiguera* 211, 1995
- ROSAS, Manuel; PITARCH, Vicent: "El lèxic dels canterers de Traiguera". [Butlletí](#) de la Societat Castellonenca de Cultura. Castelló de la Plana, 1981. Reproduït per *Traiguera*, 56, 59 i 61
- ROSAS ARTOLA, Manuel: "Filiació de la decoració pintada de la ceràmica de Traiguera". *Traiguera* 191, 1993
- ROSAS ARTOLA, Manuel: "Notes sobre la ceràmica de Traiguera a propòsit d'unes peces del segle XVI". *Traiguera*, 1981
- SEMPERE, Emili: *El llibre dels càntirs (Catalogació tipològica, simbologia, Museu d'Argemón)*. Nou Art Thor: Barcelona, 1989
- SEMPERE, Emili: *El llibre de ls càntirs (Història, últims cantirers de Catalunya)*. Nou Art Thor: Barcelona, 1989

LA TERRISSA DE TRAIQUERA

Dynamic Drive

Les formes de la terrissa tradicional de Traiguera comparteixen característiques amb les dels centres terrissaires d'aquesta part de la Mediterrània, tant pel que fa a la gamma d'objectes com als seus trets formals. Alhora, posseeixen especificitats que amb prou penes poden rastrejar-se en influències d'altres centres. Siga com siga, la terrissa tradicional i especialment les peces que han esdevingut més característiques, la **canterella** i el **marraixó**, posseeixen uns trets distintius clarament reconeixibles perquè són la mostra de la pervivència d'una tradició que va arribar un moment que només va mantenir-se a Traiguera.

La indústria artesanal d'aquesta terrissa està estratègicament lligada a uns mitjans de producció que poden considerar-se anteriors a les innovacions tècniques que va introduir la revolució industrial, ben característics d'un model de societat preindustrial, que encara no havia accedit a l'aprofitament dels recursos naturals a gran escala ni a les millores econòmiques i socials del denominat estat del benestar. En la societat tradicional, que arriba íntegra fins als anys 60 del segle XX, la casa de **canterer** suposa un model d'ordenació urbanística plenament adaptat a les necessitats econòmiques i determina, en bona mesura, la trama urbana de la Traiguera moderna. En aquesta casa, el canterer hi té l'obrador, centre de la seua activitat productiva i del procés de fabricació de la terrissa, que seguia unes pautes o fases ben marcades.

EXPOSICIÓ

Dynamic Drive

L'AIGUA EN LA VIDA QUOTIDIANA

La principal aplicació de la terrissa produïda pels **canterers** de la Traiguera del segle XX va ser l'aigua. Per l'evolució de les condicions de vida, la fase prèvia a la decadència definitiva de la vigència de la terrissa com a objecte utilitari va veure com els canterers s'especialitzaven en aquesta gamma de productes.

Abans de 1963, a Traiguera, l'aigua de consum humà depenia primerament de les cisternes particulars, generalment practicades en el subsòl de les cases, que recollien, de les teulades de l'habitatge i mitjançant una canal que hi conduïa, les aigües pluvials. Això no obstant, hi havia poques cases dotades d'aquesta instal·lació i sobretot les més modestes havien de proveir-se de l'aigua d'ús públic, que calia anar a buscar a la font de Sant Vicent. Aquesta font es trobava fora del recinte de les antigues fortificacions de la vila, al barranc del mateix nom. El 1917 va construir-se una font nova, ran de la capella dedicada al sant valencià, sota la qual hi ha encara avui la font antiga, fora de funcionament. La capacitat de resistència a les sequeres d'aquesta font assegurava a la vila un servei imprescindible.

En el mateix indret, a l'altra banda del barranc, hi ha els safareigs i els abeuradors. Els safareigs van constituir durant molt de temps les úniques instal·lacions públiques adequades per a fer la bugada. Els abeuradors donaven servei a les cavalleries i els ramats. D'aquesta manera, la font de Sant Vicent, a prop de la sortida tradicional de la vila cap al camí de Tortosa, constituïa un dels centres de l'activitat quotidiana de començaments de segle i ho va continuar sent fins al 1963. A part de ser lloc de pas obligat per sortir del poble, era habitual anar a buscar-hi aigua amb el **cànter**, la **canterella** o el **marraixó**. En general, aquesta, com la de rentar als safareigs, era feina exclusiva de les dones. Per anar a buscar aigua solia emprar-se un cànter, que es portava al cap amb **capçana**, i un altre o una canterella al braç. També podia anar-se a buscar aigua amb **asgadells**.

En general, el cànter i la canterella servien per al proveïment i per a l'emmagatzematge de l'aigua. Per al consum directe es feia servir el marraixó, que permet beure al gal i que s'emprava per emportar-se aigua al treball i tenir-la fresca durant tot el dia, ja que la porositat de l'argila n'evita l'escalfament.

En aqueixa mateixa època, la bassa dels canterers era un altre recurs hídic de la vila. Es tractava d'un llac artificial que recollia les aigües pluvials de la part més moderna de la vila, justament aquella que en segles anteriors havia crescut gràcies a l'activitat terrissaire. La seua funcionalitat estava plenament lligada a l'activitat canterera. Abastia els dos **rajolars** que hi havia en les seues proximitats i també proporcionava l'aigua que necessitaven tots els canterers en el seu procés productiu. Com a recurs públic, encara era utilitzada pel comú de la gent per al proveïment d'aigua que no fóra de consum humà: per a animals i plantes domèstiques principalment. Fins a la seua desaparició, la bassa va constituir un dels trets més característics del paisatge urbà de Traiguera.

EXPOSICIÓ

Dynamic Drive

LES TRANSFORMACIONS

En començar el segle XX, Traiguera comptava amb uns 40 obradors de canterer. Ja als anys 80, tan sols en quedaven dos. Entremig, una sèrie de transformacions de tot tipus expliquen aquesta minva substancial i donen compte de la dimensió dels canvis radicals que van esdevenir-se sobretot a partir dels anys 60. Per tenir una idea clara d'aquesta dimensió cal fer-se la idea que la continuïtat de l'ofici al llarg de més de sis segles va veure's quasi estroncada i que això va suposar un canvi significatiu de l'estructura social de la població de Traiguera, ja que si fins al moment els canterers suposaven el segon grup en ocupació, tan sols superats pels llauradors, ja als anys 80 pràcticament havien esdevingut un sector ocupacional residual en una estructura econòmica i laboral igualment transformada.

Les dues causes que expliquen la decadència de l'ofici són la millora general de les condicions de vida i les transformacions del mercat laboral. Pel que fa a la primera, cal parlar en primer lloc de la competència progressiva que la terrissa va patir a partir dels anys 50 per part d'altres materials. En una primera instància, la introducció de recipients metàl·lics va suposar una minva substancial de la producció d'enguerres, tradicionalment associades a l'emmagatzematge d'oli. Aquesta mateixa competència que potser ja havia afectat el vi amb anterioritat, es deixava notar en els estris de cuina i havia de patir un cop decisiu amb la incorporació al mercat dels objectes de plàstic, més resistents i lleugers.

La generalització del plàstic als anys 60 va coincidir amb una altra transformació definitiva en la millora de les condicions de vida: la creació de la xarxa pública d'aigua corrent. A Traiguera, aquesta xarxa entra en funcionament el 1963, primer en fonts públiques al carrer i, progressivament, amb connexions particulars a les cases. Això mateix va esdevenir-se als pobles de les comarques de l'àrea de mercat que proveïen els canterers. D'aquesta manera, el gruix de la producció de terrissa va veure pràcticament desapareguda la demanada en uns pocs anys. El darrer forn comunitari va funcionar a començaments de la dècada dels 70. En relació a la segona causa, les transformacions del mercat laboral, val a dir que el procés d'industrialització iniciat amb el *desarrollismo* dels anys 60 i la millora en les comunicacions van comportar la creació progressivament massiva de llocs de treballs en sectors com ara la construcció, l'agricultura costanera, el turisme o la indústria del moble. Les condicions d'aquest nou mercat laboral, amb avantatges socials i de remuneració molt millors, va generar un abandó accelerat de l'ofici de canterer, sense perspectives de mercat. D'aquesta manera, el gruix de població que a començaments dels anys 60 es dedicava a la terrissa, al cap de quinze anys pràcticament s'havia vist reduïda a la mínima expressió, i les generacions joves van incorporar-se a sectors productius que ja no eren el que havien ocupat els seus pares, o senzillament van canviar de dedicació. Com a exemple de reconversió del sector, pot fer-se esment de les mines d'extracció d'argila que van proliferar en aquella època i de les bòviles que van funcionar com a indústries de transformació del mineral en materials per a la construcció.

Aquest canvi dràstic va tenir el seu reflex en els canvis culturals i urbanístics esdevinguts durant els anys 60. Així, la festa de Sant Jaume va deixar de celebrar-se el 1964 i la bassa, que havia perdut la seua funció de dipòsit de proveïment, va desaparèixer definitivament el 1966, després d'uns anys en què s'hi van acumular enderrocs per colgar-la i fer-ne una plaça. Amb la desaparició de la festa de Sant Jaume, la dansa i la jota, balls tradicionals de Traiguera, també van caure en desús. La confraria de Sant Jaume va dissoldre's i la capella homònima va tancar-se i va passar al patrimoni municipal.

La pervivència de l'ofici va passar per una reorientació dràstica de la producció i de les característiques estètiques de les peces que es produïen. Desaparegut el mercat tradicional, els pocs canterers que van continuar van haver de canviar les seues maneres de fer per adequar-se a demandes noves, que d'una manera o altra i cada cop més han estat vinculades al fenomen del turisme. D'aquesta manera i com siga que el turisme en les darreres dècades del segle XX es va desenvolupar a partir de la costa del Baix Maestrat i progressivament s'ha anat expandint cap a altres focus, concretament Morella, la ubicació dels obradors va desplaçar-se del Raval tradicional a fora del nucli urbà, a l'antiga desviació de la carretera N-232.

Sense el seu mercat de sempre, la terrissa tradicional va veure's substituïda per la producció d'una ceràmica d'intenció decorativa, sense un estil definit, a la recerca del gust de la nova clientela, cosa que va donar lloc a una producció de consistència estètica dubtosa i d'una personalitat cultural pràcticament desballestada. Tan sols quan, amb el temps, la societat postmoderna del tombant de segle, en bona mesura de la mà del turisme, ha recuperat allò tradicional com a valor a tindre en compte en atenció a l'autenticitat de les coses, les formes tradicionals de la terrissa han reviscolat com a referent decoratiu.

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

EXPOSICIÓ

Dynamic Drive

TIPIFICACIÓ DE LA TRADICIÓ

La desaparició de la rellevància social dels canterers durant la segona meitat del segle XX al poble de Traiguera va anar acompanyada de la transformació d'uns referents que pertanyien a la vida quotidiana en icones de contingut identitari i en elements que es van incorporar al folklore local.

En concret, la **canterella** i el **marraixó** són les peces de terrissa que han esdevingut més típiques de totes les que elaboraven els canterers. Aquest procés de tipificació està en part relacionat amb les noves formes de folklore que arranquen de 1939, d'una banda, i amb la recerca de nous usos per a uns objectes que a finals dels anys 60 havien perdut el seu caràcter utilitari i necessitaven trobar noves destinacions encara que fos transformant-se estèticament.

Efectivament, en acabar la guerra de 1936-1939, el nou capellà, Francisco Pastor, originari de Sorita (Els Ports de Morella) introdueix a Traiguera des de la seua localitat natal la Dansa del Pastor, més popularment coneguda a Traiguera com Les Gitanetes. Es tracta d'una dansa processional, si bé aquesta funcionalitat, una vegada adoptada com a dansa de Traiguera, va desaparèixer ja als anys 50. De totes maneres, l'interès de les organitzacions franquistes locals pel conreu d'aquesta dansa va impulsar-ne i mantenir-ne la pràctica fins al punt de projectar-la a participar en concursos estatals i a actuar en manifestacions folklòriques com ara el pregó de les festes de la Magdalena de Castelló de la Plana. Després d'una etapa inicial en què s'observa un estadi molt primerenc de tipificació, determinat per la manca d'uniformitat del vestuari de les dansants, als anys 50 les Gitanetes van adoptar una doble tipificació. Una filera de dansants, amb faldilles blaves i mocador blanc, porta un cistellet amb brots d'olivera, simbolitzant els llauradors. L'altra filera, que vesteix faldilles roges i mocador negre florejat, semblant al mocador del ramell de les dansants de la festa de Sant Jaume, porten una canterelleta o marraixonet, simbolitzant els canterers. D'aquesta manera, durant els anys 50, la doble representació dels sectors socials més rellevants va contribuir de manera decisiva a fixar una identificació folklòrica i simbòlica que es manté fins a l'actualitat. El desplaçament de les formes folklòriques de la festa de Sant Jaume a la dansa del Pastor sembla evident i es veu més encara quan la formació musical que acompanya les Gitanetes, dolçainer i tabaleta, coincideix amb la del Xular, per bé que les melodies que interpreten no coincideixen gens.

Amb la desaparició de la festa de Sant Jaume i la caiguda en desús de les danses dels canterers, les gitanetes van ocupar en exclusiva l'espai de genuïtat local de les formes folklòriques ballades, tot i tractar-se d'una importació que en altres pobles com la Jana no va tenir arrelament encara que s'hi va ballar un temps, també per iniciativa del mateix capellà.

Amb posterioritat, a partir de la segona meitat dels anys 80 i amb la participació de la rondalla, formació musical d'arrel popular amb concommitàncies amb les rondes dels canterers en el dia de Santa Annetta, s'ha anat recuperant la jota. Sol ballar-se exclusivament en el pregó de les festes majors de Traiguera o de pobles veïns i només hi intervenen dansants femenines. El seu mantó groc o de Manila remet directament al que lluïen les dansants del dia de Sant Jaume.

Per altra banda, les transformacions estètiques de la terrissa a començaments dels 70 van anar acompanyades d'usos nous. Al caràcter decoratiu d'aquestes peces s'hi va afegir, de la mà de les competicions esportives, el valor de trofeu. Curses ciclistes i torneigs de futbol van adoptar les peces de ceràmica decorativa com a trofeus. Paral·lelament, amb el temps, la canterella i el marraixó han esdevingut el present ideal per obsequiar el visitant a qui es vol distingir, de manera que es fan servir, la majoria de vegades per part d'autoritats municipals o organitzacions locals, com a signe d'identificació a ulls dels forasters. No cal dir que aquest signe d'identitat que es transmet al foraster va acompanyat d'un procés d'autoidentificació amb un referent que cada cop és menys present en la vida quotidiana i que a mesura que en va desapareixent va carregant-se d'aquest sentit icònic. Al capdavant, aquesta identificació es deu a la persistència d'unes formes de terrissa tradicional que van resistir-se més temps que en altres llocs a ser desplaçades del centre de la vida quotidiana.

En definitiva, la supervivència actual de l'activitat terrissaire i la càrrega simbòlica dels seus productes tradicionals hauria de servir com a plataforma per a la recuperació d'una part central del patrimoni cultural de Traiguera, que actualment es troba en greu perill d'extinció. Els intents per crear un museu de ceràmica no han reeixit i cada dia que passa representa un avanç lent però sense marxa enrere cap a l'oblit.

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

[A la faena](#)

[Canterers](#)

[De festa](#)

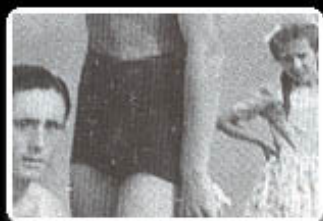
[Pas a pas](#)

[Viure la vida](#)

[INICI](#)

[GLOSSARI | BIBLIOGRAFIA](#)

[Vida social](#) | **EXPOSICIÓ**

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

Retrat de Genoveva Esteller. 1919

**Fotografia d'una colla feta per un
fotògraf ambulànt. 1934**

Foto de família a començaments del segle XX

**Foto infantil feta per un fotògraf
ambulant. Anys 30**

Foto de colla en un decorat. Anys 50

José Miralles amb la seua màquina

Editorial

"Traiguera" ha sido desde su nacimiento un espacio de encuentro y de diálogo entre quienes, desde la cultura popular, han querido expresar su voz y su opinión. En este sentido, el primer número de la revista es un acto de homenaje a la cultura popular y a la cultura popular, que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento. En este sentido, el primer número de la revista es un acto de homenaje a la cultura popular y a la cultura popular, que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento.

Los contenidos de este primer número de la revista son el resultado de un proceso de selección y de edición que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento. En este sentido, el primer número de la revista es un acto de homenaje a la cultura popular y a la cultura popular, que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento.

Los contenidos de este primer número de la revista son el resultado de un proceso de selección y de edición que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento. En este sentido, el primer número de la revista es un acto de homenaje a la cultura popular y a la cultura popular, que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento.

Los contenidos de este primer número de la revista son el resultado de un proceso de selección y de edición que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento. En este sentido, el primer número de la revista es un acto de homenaje a la cultura popular y a la cultura popular, que ha sido el eje central de la revista desde su nacimiento.

Contenido del primer número

Artículo de
Juan Carlos
Alonso
Artículo de
Artículo de

Artículo de
Artículo de
Artículo de

Portada del número 0 de la revista
Traiguera. 1975

Vicent Matamoros

Manuel Villalta

Integrants del primer Ajuntament democràtic a la porta de la Sala de la Vila. 18 d'abril de 1979

Una de les primeres formacions del FC Traiguera com a club federat. 1972

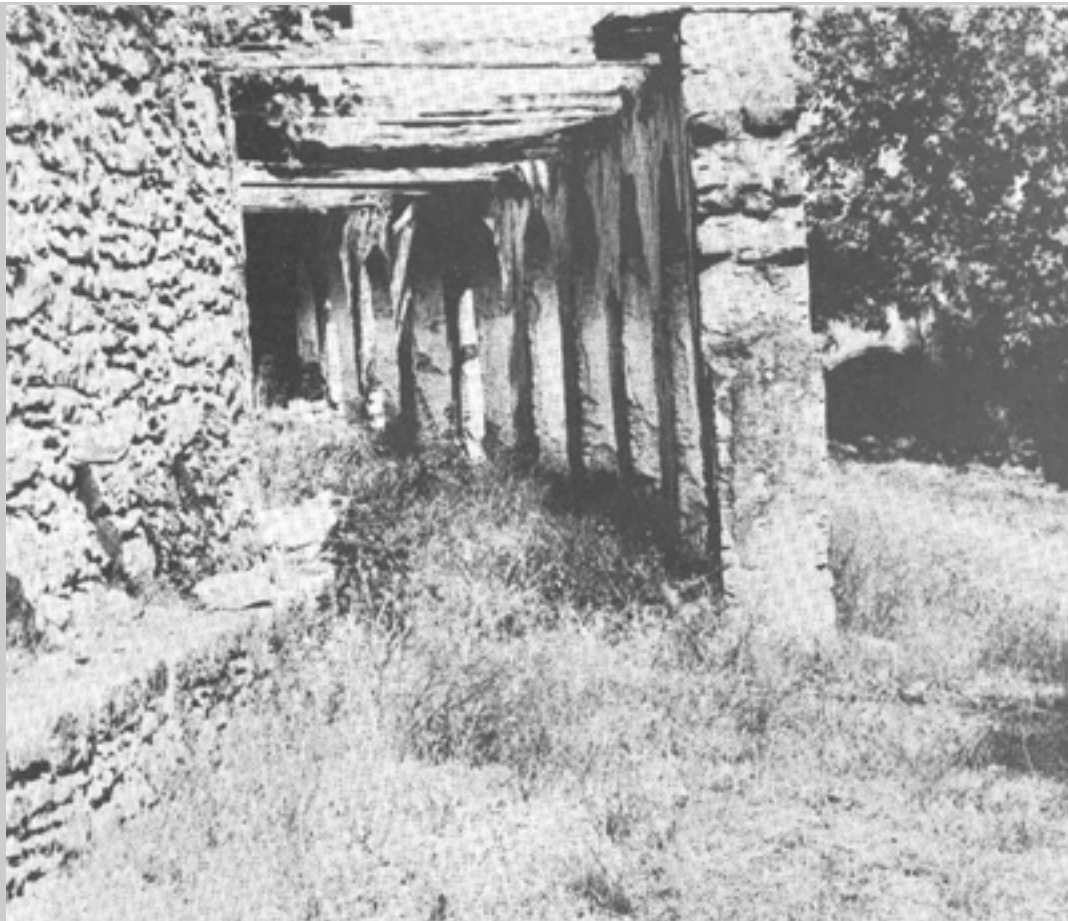

Foto denúncia de l'estat dels perxes de la Font de la Salut, apareguda a la revista *Traiguera*. 1980 (V. Matamoros)

IV Exposició de fotografies antigues. 1996

EXPOSICIÓ

Dynamic Drive

MITJANS DE PRODUCCIÓ

L'estructura de planta baixa de la casa de **canterer** no s'allunya gaire de l'estructura típica de la casa tradicional, que encara avui dia pot trobar-se en els habitatges de Traiguera que no són de nova construcció.

Correspon a l'estructura d'habitatge rural propi dels pobles del Maestrat: des del carrer s'accedeix per una portalada a l'entrada, que ocupa la mitja part davantera de la planta. Si és de llaurador, durant el segle XX serveix per aparcar-hi el carro. Si és de canterer, té els elements i la distribució pròpia de l'obrador. Vora una de les parets laterals, comencen les escales, que ascendeixen perpendicularment a la primera planta, on hi ha l'habitatge pròpiament dit, amb la cuina i les habitacions. Aquestes escales separen l'entrada del corral, on generalment hi ha el matxo o el burro i algun altre animal.

L'obrador s'organitza al voltant de la roda o torn, en què el canterer treballa en el modelatge de la terrissa. Aquest torn està envoltat pel **taunell**, en què es treballen els **pastons** a punt per modelar i es deixen les peces que es trauen del **tallador** un cop modelades. Damunt del taunell hi ha el **coffiol** amb aigua, que serveix per humitejar i rentar-se les mans mentre es treballa. El canterer se situa a l'**assentador**, posa un pastó sobre el tallador i amb els peus fa girar la roda.

Abans de fer el pastó al taunell, s'ha tret l'argila de la **basseta**, a on s'havia posat a **amerar**. A les parets de l'obrador hi ha els **tinells**, a on es guarda l'obra ja cuita.

El torn consta d'un **trompitxol** de punta de boix, que és la part inferior de l'eix, que fa de punt de suport de l'aparell a terra i que descansa sobre un cul de got de vidre. La roda pròpiament dita es fa girar amb els peus. La rotació es transmet mitjançant l'**abre** al tallador, sobre el qual treballa el canterer. Els estris que fa servir són la **canya**, el **curiet** i el **fil**.

El forn tradicional dels canterers és un forn comunitari, una instal·lació compartida com es compartien altres tasques del procés productiu. Consta de quatre parts significatives: el forn de baix, el forn de dalt, la coberta i el **llenyer**.

El forn de baix és la cambra inferior del forn. A la part més interior hi ha el **pedrisset**, amb capacitat per a nou dotzenes de cànters. Als costats hi ha els **cendriers**, destinats als **cadufos**, que es disposen entre trossos de calç. La part central és ocupada per la llenya. El forn de baix comunica amb el de dalt per mitjà de la **griba**.

Al forn de dalt, es col·loquen cànters, cadufos i **cossis** pels costats. Al mig del forn es col·loquen les peces envernissades, generalment **ribells**. Tot es col·loca boca per avall i es van cobrint els espais amb peces més menudes fins a bastir una pila de forma piramidal en què a la base hi ha les peces més grans i a dalt de tot les més xicotetes. Al capdamunt de tot es posa una cassola envernissada amb un forat, que serveix de mostra.

Al costat del forn de baix hi ha el llenyer, integrat en el mateix edifici sota cobert, que és un espai per emmagatzemar la llenya i tenir-la a mà en el moment de la coccio.

La coberta del forn consta de quatre **fumeralets** o **fumerals dels racons** que es tapen o destapen per orientar el foc del forn. Enmig de la coberta hi ha el fument rei, per on es controla el procés de la fornada. Aquest fument sempre resta destapat.

A la part exterior del forn, encara hi ha el cendrer, destinat a la cendra i els testos de l'obra feta malbé.

EXPOSICIÓ

Dynamic Drive

PROCÉS D'ELABORACIÓ

El procés d'elaboració de la terrissa començava per l'extracció de la matèria primera: l'argila. Aquesta extracció tenia lloc preferiblement en partides del terme riques en aquest mineral: el Pontarró, les Escomes, els Freginals o la Vall de la Jana entre altres, i es portava a terme fent un clot a terra.

Si la prospecció era satisfactòria i es trobava un filó d'argila, el clot es convertia en **terrer** i se n'extreia el material a cabassos. Un cop a fora, se'n separaven les pedres. Es carregava al carro i es portava a casa i s'escampava al carrer perquè s'assequés.

A mesura que s'assecava, es **picava** amb una maça i es passava per la **griba** per porgar-la. Els terrossos que no passaven per la griba s'**ameraven** en un **cossi** perquè es dissolguessen. Aquest cossi solia tindre una capacitat d'uns 50 litres. Posteriorment, la **basseta** va substituir el cossi. Al dia següent, tot afegint-hi argila més fina i eixuta, s'anaven fent les **planades** amb els peus.

Un cop el material estava en condicions, es col·locava sobre el **taunell**, se n'acabaven d'extraure les impureses que quedessen i es feien els **pastons** més o menys grans segons la peça que es volgués modelar.

Els **cànters**, **canterelles** i **marraixons** són les peces que requereixen més treball. Posada al **tallador** i amb la roda en marxa, la pasta s'alça amb l'ajuda de la **canya** i es modela la **panxa**. Se separa del pastó amb el **fil** i es col·loca sobre una post o en un **motle**, i es trau al carrer a assecar. Comprovat amb els dits que s'ha assecat suficientment, s'hi col·loca el **coll** immediatament després d'haver-lo modelat, i es torna a traure al carrer a assecar d'un dia per al següent. L'endemà es torna la peça al taunell i s'hi col·loquen les **anses**.

Uns dies abans de la **fornada**, els cànters i marraixons es decoren amb el pinzell, que pot tindre de cinc a set puntes segons que calga aplicar-lo a peces grans o més menudes. La pintura per a la decoració està feta amb argila roja, rica en òxid de ferro, dissolta en aigua. Per als cànters i canterelles es fan **ditades** a les dues bandes del coll i a les anses, i dues passades llargues en diagonal a cada part de la panxa. Per als marraixons, s'aplica el pinzell de costat, de manera que en lloc de les ditades la figura que es pinta és la de la **rateta**.

A les peces que necessiten més refinament se'ls aplica vernís. Aquest material havia d'adquirir-se fora vila. Es posava en una moleta i s'anava triturant mitjançant un bastó gros penjat del sostre de l'obra. Quan estava prou fi, s'hi afegia farina, argila amb òxid de ferro i aigua bullent. Quan s'aconseguia una pasta espessa de color roig s'abocava a l'**envernissadora** i s'hi submergien les peces. Un cop tretes, es posaven a assecar al sol.

Una setmana abans de la fornada, mentre s'acabaven d'assecar al sol les peces, començaven les faenes preparatòries. S'anava a replegar llenya per tot el terme municipal i encara fora si era necessari. Aquesta tasca era comunitària, és a dir, sis o set canterers recollien llenya per a una sola fornada d'un sol canterer, amb el benentès que al torn següent tothom havia de tornar l'ajuda rebuda. Aquest sistema d'ajuda mútua funcionava entre els canterers que coïen en un mateix forn, que solien ser els que tenien l'obra a prop. Després es portava a terme la **carrejada** de l'obra, que solia durar de dos a tres dies. En aquest procés s'ocupava tota la gent de la família disponible i encara llogats al jornal. Durant la primera part del segle XX, el preu del llogat era d'una pesseta per dia amb dret als àpats. Les dones i els xiquets carregaven i els homes disposaven l'obra dins del forn. Una dona podia carregar fins a cinc cànters: un a cada mà, dos sota els braços i un damunt del cap, sobre la **capçana**. També se solien fer servir cistelles, en què es podien encabir fins a quinze peces.

Un cop disposada l'obra dins el forn, s'hi col·locava la llenya i es tapaven les boques amb toves i argila. La boca de dalt es tapava completament i a la del forn de baix s'hi deixava una obertura per on s'encenia la llenya mitjançant el **burjó**. Això solia fer-se a la nit del segon dia de carregar. La fornada solia durar de vuit a deu hores. Les quatre primeres hores es cremava la llenya més prima: romer, argelagues, branques i arbustos. D'aquesta manera s'aconseguia fer un foc lent que impedia que l'obra es clavillés. Les hores restants s'anava apujant la intensitat del foc. Per saber l'estat de cocció, s'introduïa una barra de ferro pel fumeral rei i se n'extreia la mostra. Si el vernís era fi, senyal que no feia falta afegir més llenya.

Acabada la introducció de llenya, es tapava completament la boca del forn de baix i es deixava refredar durant tot el dia. Al dia següent, ben de matí, entre les tres i les cinc de la matinada, es començava a buidar el forn, de manera que a migdia ja era buit i un altre canterer podia començar a ficar-hi la seua obra. Es tornava a carregar l'obra cuita a l'obra i es col·locava als tinells.

El primer que es venia era la calç, que es feia servir per emblanquinar les façanes de les cases.

Regularment, el canterer tenia reservades peces de l'obra que havia fabricat per encàrrec. La resta, era a

la venda en el mateix obrador. Això no obstant, la major part de la mercaderia es venia a plaça fora vila. El mercat abastava Tortosa, el Montsià, el Maestrat, pobles del Nord de la Plana Alta, com Cabanes, i els Ports de Morella. La venda es portava a terme el diumenge al matí i de vegades implicava sortir de casa el dia abans. Si hi havia mercaderia que no es venia, es deixava a casa d'un revenedor. Durant la primera meitat del segle XX, els guanys d'un dia de plaça solien assolir de cinc a sis pessetes i representaven una part substancial dels guanys totals de la setmana.

Pel que fa als preus, cal dir que estaven relacionats amb la grandària de la peça més que no pas amb el temps que es pogués tardar a fer-la. Podien anar des dels dos cèntims per als marraixonets per a xiquets a les dues pessetes dels ribells grans i bevedors de coloms. El marraixó es venia a deu cèntims i els cànters a vint-i-cinc. Les peces per encàrrec solien ser les canals, les cassoles envernissades per cuinar i les **engerres** per a l'oli.

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

TIPUS

CANTERELLA

MARRAIXÓ

VARIACIONS

PECES DE TERRISSA

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

A la faena

Canterers

De festa

Pas a pas

Viure la vida

INICI

GLOSSARI | BIBLIOGRAFIA

Aigua | **EXPOSICIÓ**

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

A la faena

Canterers

De festa

Pas a pas

Viure la vida

INICI

GLOSSARI | BIBLIOGRAFIA

Transformacions | **EXPOSICIÓ**

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

A la faena

Canterers

De festa

Pas a pas

Viure la vida

INICI

GLOSSARI | BIBLIOGRAFIA

Tipificació | **EXPOSICIÓ**

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

Canterers del carrer Sant Vicent. 1933

Participants en una carrejada. 1953

La processó de Sant Jaume

La capella de Sant Jaume als anys 50

**Dues xiquetes preparades per a la
dansa dels canterers. 1953**

Cucanya a la bassa

Banyistes davant la bassa

Banyistes a la bassa

Mirant la bassa en un dia de festa

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

A la faena

Canterers

De festa

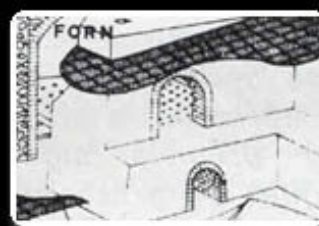
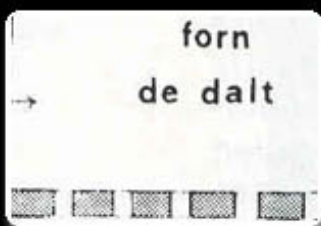
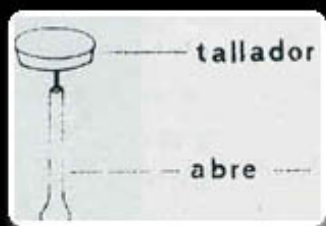
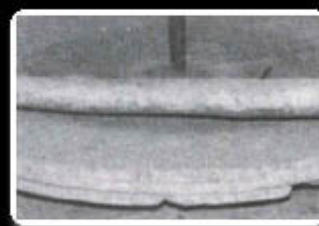
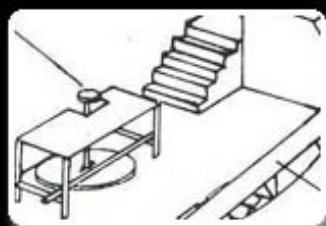
Pas a pas

Viure la vida

INICI

GLOSSARI | BIBLIOGRAFIA

Terrissa | Mitjans de producció | **EXPOSICIÓ**

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació

Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

Imatge de Traiguera

MEMÒRIA VISUAL DEL SEGLE XX

A la faena

Canterers

De festa

Pas a pas

Viure la vida

INICI

GLOSSARI | BIBLIOGRAFIA

Terrissa | Procés d'elaboració | **EXPOSICIÓ**

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

PECES DE TERRISSA

TIPUS

CANTERELLA

MARRAIXÓ

VARIACIONS

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació

Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

PECES DE TERRISSA

TIPUS
CANTERELLA
MARRAIXÓ
VARIACIONS

Terrissa | Aigua | Vida social | Transformacions | Tipificació
Imatge de Traiguera. Memòria visual del segle XX. 2004

PECES DE TERRISSA

[TIPUS](#)

[CANTERELLA](#)

[MARRAIXÓ](#)

[VARIACIONS](#)

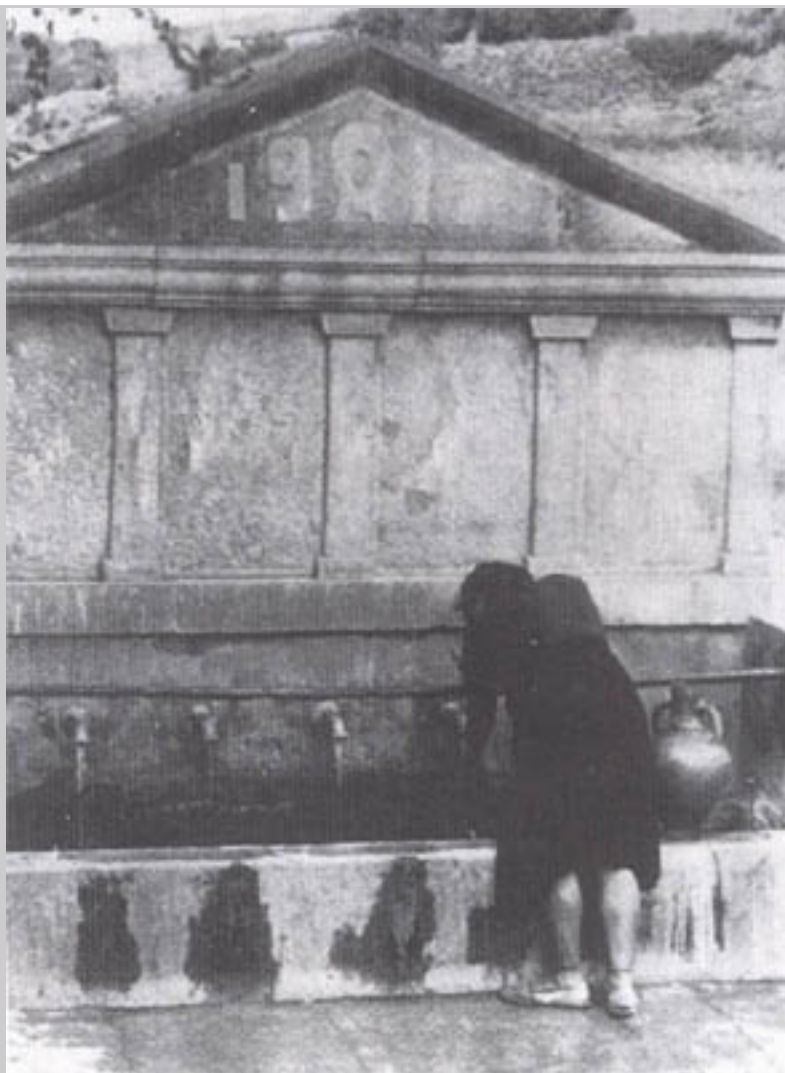
Free DHTML scripts provided by
[Dynamic Drive](#)

Xiquetes amb capçana i canterelles al carrer de Sant Roc. 1948

**Entorn de la Font de Sant Vicent a
començaments de segle XX**

**Omplint els cànthers a la font de Sant
Vicent**

Dones a l'aigua, als anys 30

Venint de l'aigua amb dos cànters

Tornant de l'aigua amb asgadells

Bevent al gal. 1955

La bassa, amb el prigó, a començaments del segle XX

La bassa buida, a l'estiu

La bassa plena, a l'hivern

**Primeres obres de la xarxa d'aigua
corrent. 1962**

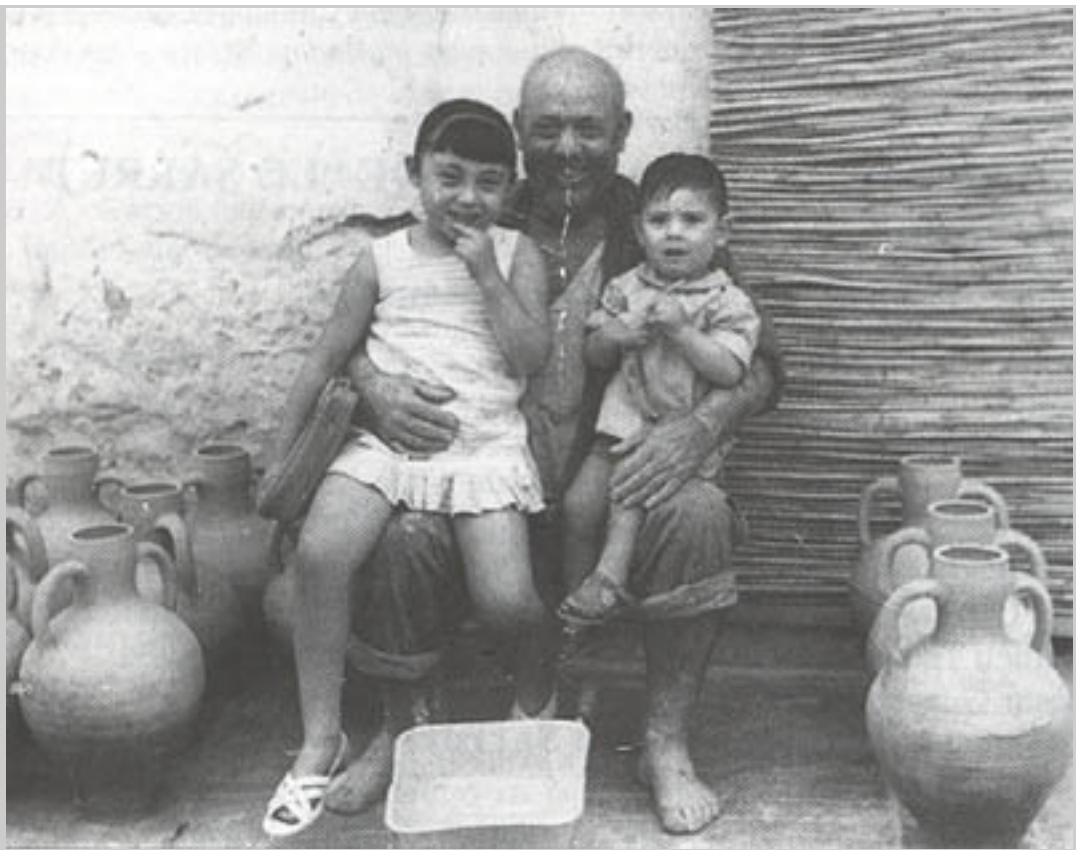
Obrers en la construcció de la plaça de la bassa. 1966

**La capella de Sant Jaume,
deteriorada. 1964**

Font de la plaça del Raval en un dia de bous. Anys 60

El plàstic també arriba als canterers

De la bassa a la plaça. 1977

Canterers modelant terrissa moderna. Anys 70

Peces decoratives dels anys 70

Un trofeu dels canterers. 1972

La capella de Sant Jaume, seu de l'associació de pensionistes. 1995

Als anys 40 la terrissa comença el seu procés de tipificació

La tipificació de les Gitanetes reinterpreta els referents canterers. 1947

**El cànter s'integra en la iconografia de les Gitanetes
des del començament**

El vestit femení de la dansa dels canterers passa a les Gitanetes

Carrossa de les dames de festes amb icones dels canterers. 1982

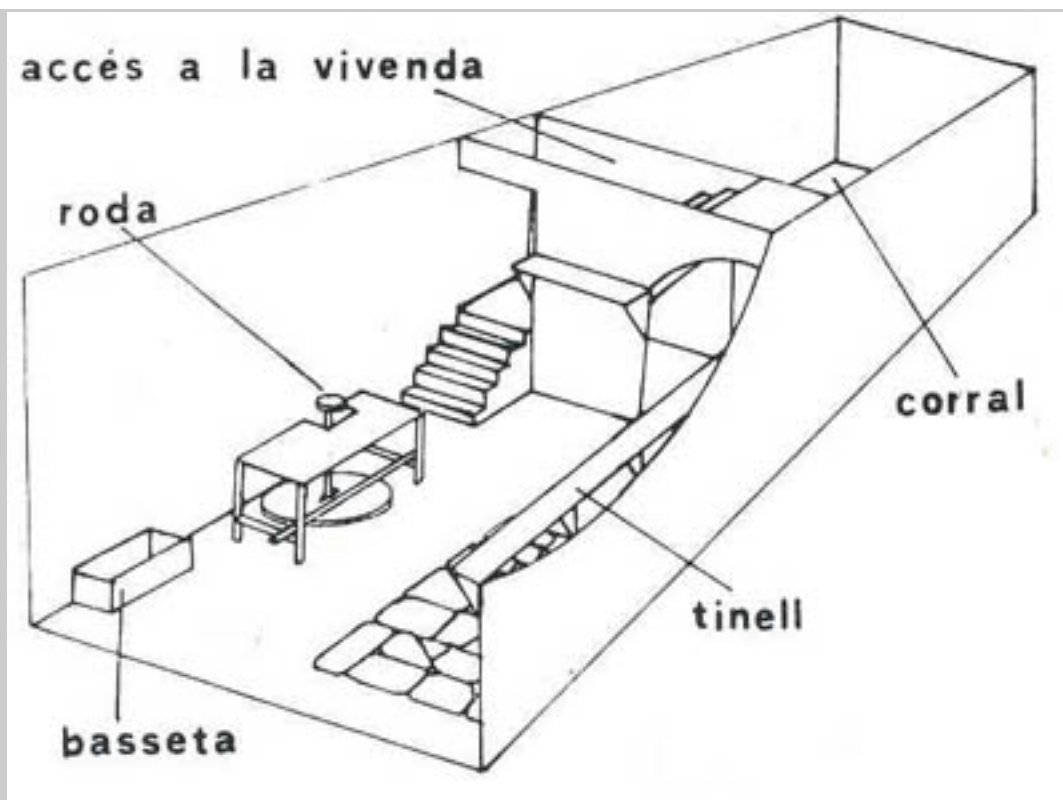
La Rondalla amb el grup de jota. Anys 80

Balladores de la jota, a finals del segle XX

**La terrissa com a obsequi en el partit Traiguera Air
Forge de Pamiers. 1990**

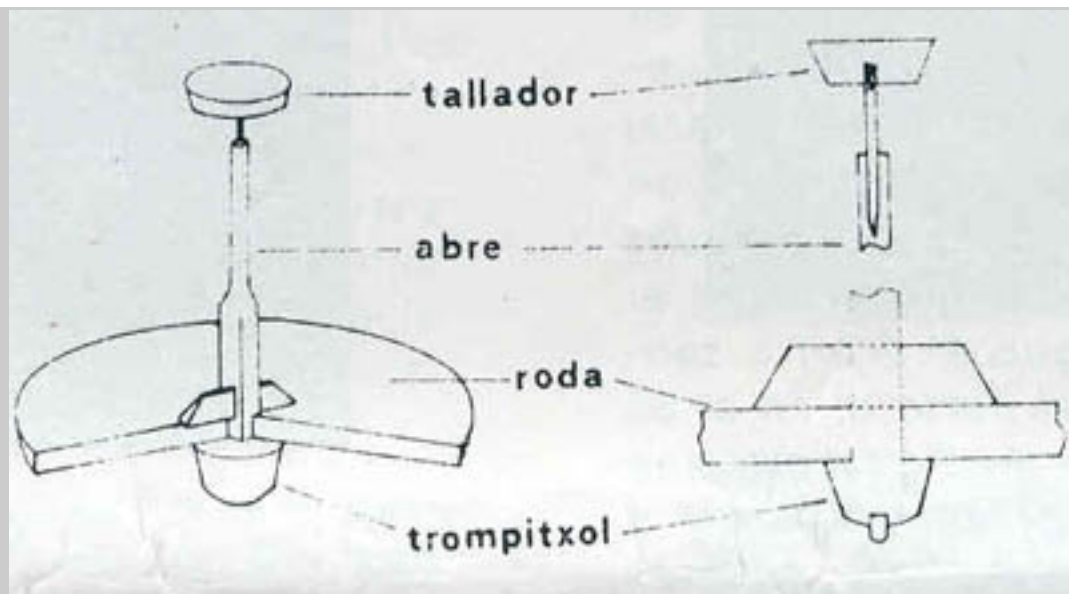
Distribució dels elements en la casa d'un canterer a l'altura de la planta baixa. Rosas i Pitarch

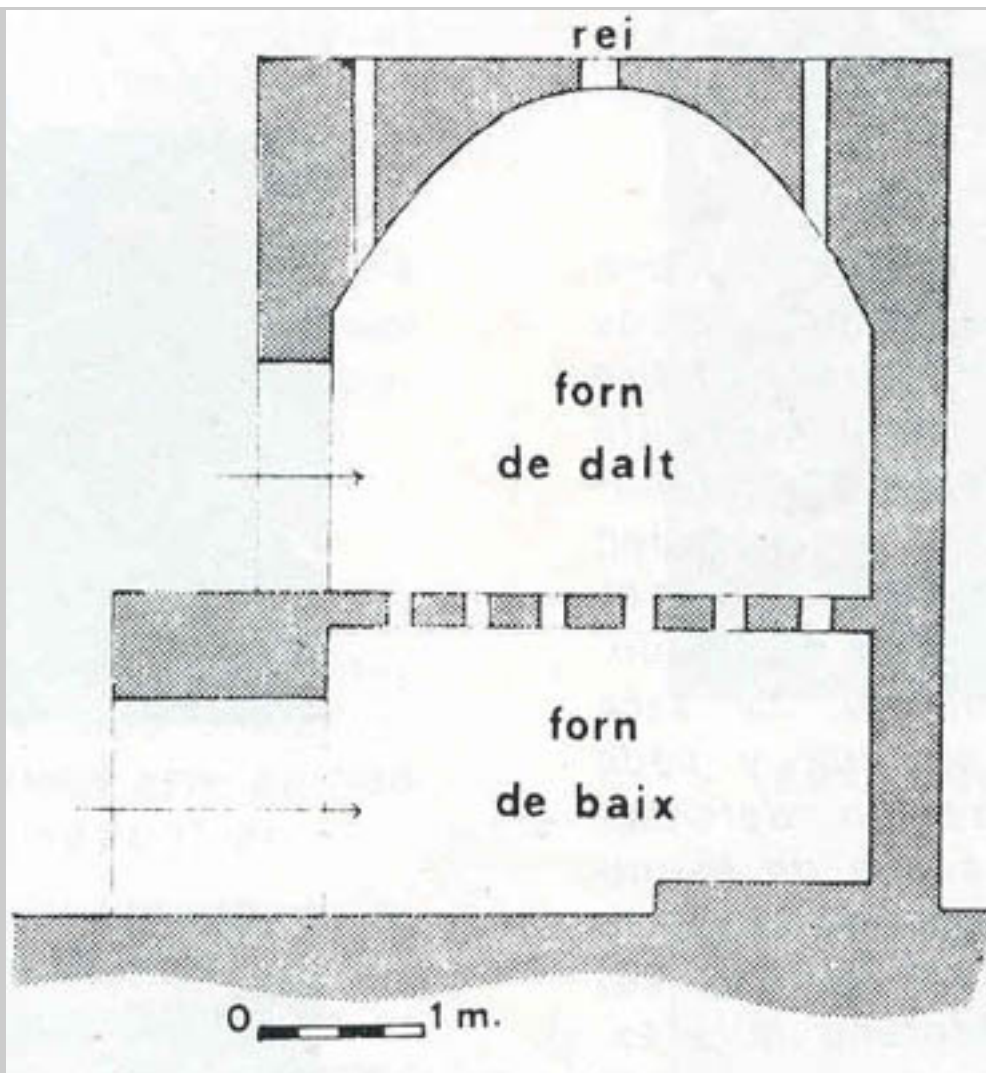
Treballant a la roda als anys 70

Torn manual en funcionament als anys 80

Esquema d'un torn de canterer. Rosas i Pitarch

Secció d'un forn tradicional de canterer. Rosas i Pitarch

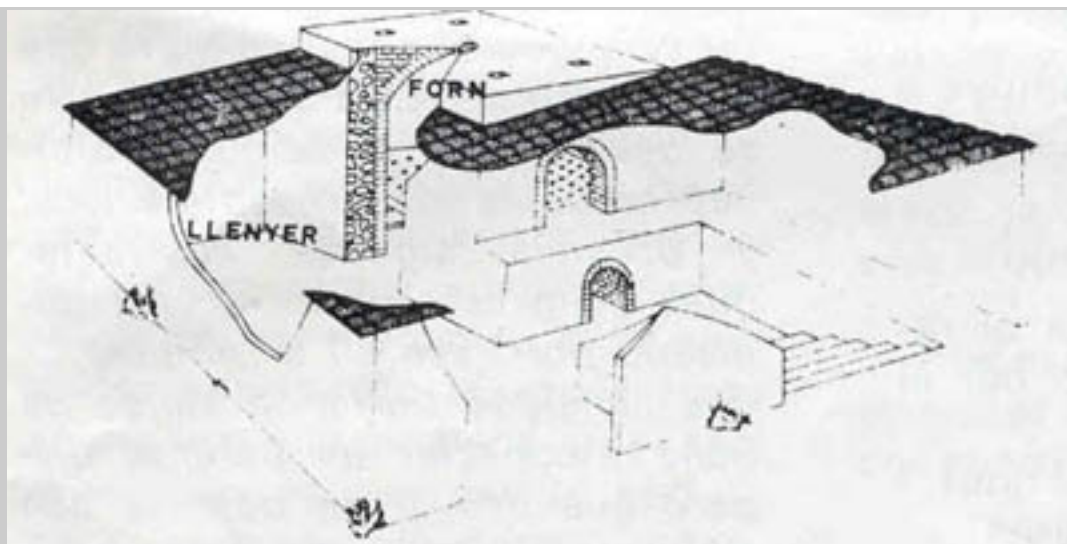

Figura 4.—Forn anomenat de l'«Era Coloma», el darrer dels forns comunitaris que va coure a Traiguera (entorn de 1970)

Esquema del forn de l'era Coloma, el darrer dels forns comunitaris, que va deixar de funcionar a començaments dels anys 70. Rosas i Pitarch

Alçant la pasta

Modelant un caduf

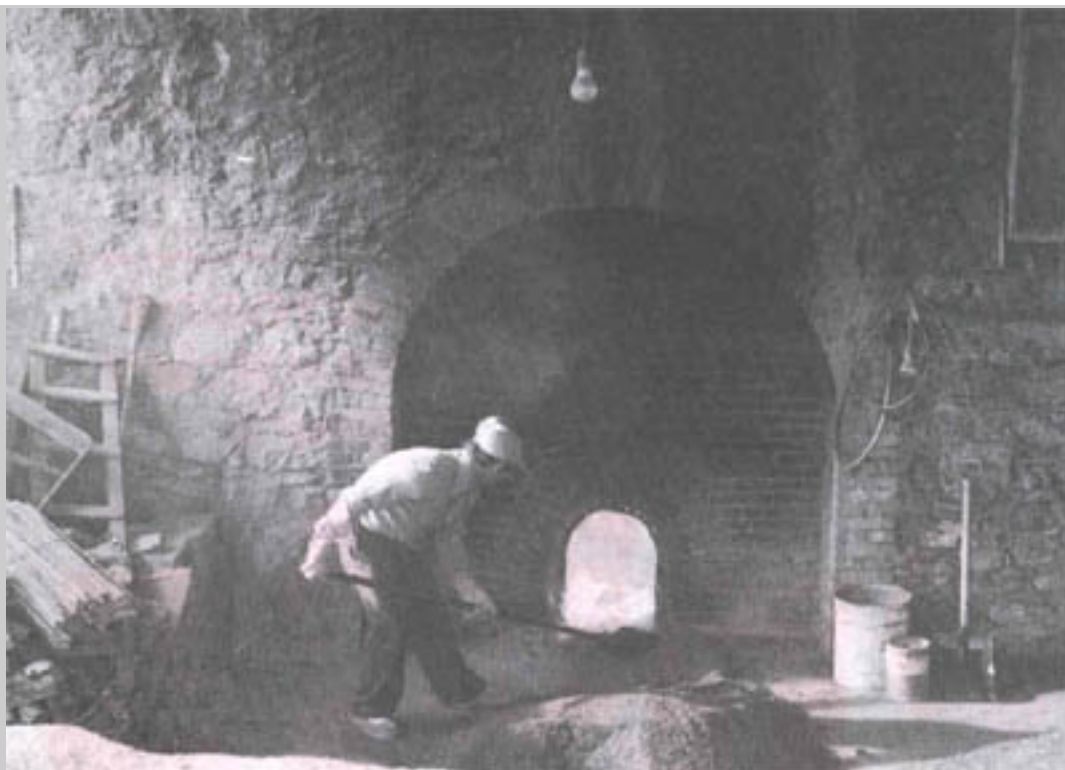
Modelant cadufos i pintant canterelles

Carrejadores d'obra, als anys 20

Obra apilada al costat de la boca del forn

El forn en plena cocció